

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
„ДОНБАСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ”

КОНДРАТЕЦЬ Інна Вікторівна

УДК 372.011.31:373.2

**РОЗВИТОК РЕФЛЕКСИВНОЇ КУЛЬТУРИ ПЕДАГОГІВ ДОШКІЛЬНИХ
НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ У СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата педагогічних наук

Слов'янськ – 2017

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Державному вищому навчальному закладі „Донбаський державний педагогічний університет”, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор
Курінна Світлана Миколаївна,
Державний вищий навчальний заклад
„Донбаський державний педагогічний
університет” (м. Слов’янськ),
завідувач кафедри дошкільної освіти.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, доцент
Желанова Вікторія В’ячеславівна,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
професор кафедри теорії та історії педагогіки;

кандидат педагогічних наук, доцент
Чаговець Алла Іванівна,
Комунальний заклад „Харківська
гуманітарно-педагогічна академія”
Харківської обласної ради,
професор кафедри теорії та методики
дошкільної освіти.

Захист відбудеться 02 лютого 2017 р. о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 12.112.01 у Державному вищому навчальному закладі „Донбаський державний педагогічний університет” за адресою: 84116, Донецька область, м. Слов’янськ, вул. Г. Батюка, 19, ауд. 201.

Із дисертацією можна ознайомитися на сайті <http://www.slavdpu.dn.ua/index.php/nauk/vch-rada-soc-pedagog/povidomlenya-spec-vchena-rada> та в бібліотеці Державного вищого навчального закладу „Донбаський державний педагогічний університет” за адресою: 84116, Донецька область, м. Слов’янськ, вул. Г. Батюка, 19.

Автореферат розіслано 29 грудня 2016 р.

**Т. в. о. вченого секретаря
спеціалізованої вченої ради**

О. В. Кузьміна

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Серед основних критеріїв оцінки феномену розвитку суспільства центральне місце займає освіта. Процес реформації національних систем освіти наразі притаманний більшості країн світу. Зв'язним рефреном суспільних реформ є модель освіти, яка має механізми динамічного саморозвитку. Такій системі освіти потрібен педагог-професіонал, зорієнтований не тільки на трансляцію знань, умінь та навичок, а на розвиток у себе та вихованців загальнолюдських здібностей. Сучасна практика потребує педагога нового типу, здатного швидко реагувати на суспільні зміни, що відбуваються, коректувати власну професійну діяльність відповідно до соціальних вимог, а відтак, педагогічна рефлексія стає невід'ємною частиною діяльності педагога.

Поняття рефлексії започатковане в працях філософів Г. Гегеля, Р. Декарта, І. Канта, Д. Локка, Платона. Значним є внесок у її розвиток психологів минулого (Л. Виготський, Дж. Дьюї, Ж. Піаже, С. Рубінштейн) і сучасності (М. Алексеєв, І. Зязюн, А. Карпов, Н. Пов'якель, А. Россохін, М. Савчин, І. Семенов, С. Степанов, Г. Щедровицький). Питання педагогічної рефлексії розглянуто в дослідженнях І. Бега, Г. Бізяєвої, С. Білоконного, А. Веремчук, Б. Вульфова, Л. Гаврілової, В. Желанової, Г. Єрмакової, В. Кременя, О. Кравців, Н. Крашеніннікової, Ю. Кулюткіна, С. Максименка, А. Маркової, М. Марусинець, В. Метаєвої, І. Мушкіної, Л. Панової, Т. Разіної, В. Сластьоніна, І. Стеценко, Е. Стриги, А. Чаговець та ін.

Роль рефлексивних процесів у розвитку особистісних та професійних якостей педагогів дошкільних навчальних закладів висвітлено в роботах І. Білокурської, Н. Гавриш, І. Дичківської, Л. Зданевич, Л. Кідіної, К. Крутій, С. Курінної, Ю. Манилюк, Е. Панасенко, Т. Піроженко, Т. Поніманської, М. Роганової, Я. Смірнкової, Г. Тарасової та ін.

До наукового вжитку введено дефініцію „рефлексивна культура”, яка трактується як сукупність індивідуальних, соціально зумовлених способів усвідомлення й переосмислення суб'єктом власної життєдіяльності, що містить рефлексивність як особистісну властивість, ціннісно-сміслові, життєві та професійні орієнтири (В. Сластьонін). Питання розвитку рефлексивної культури педагогів відображено в дисертаційних роботах О. Анісімова, Т. Бондаренко, Г. Дегтяр, Г. Єрмакової, В. Єлисеєва, Л. Кунаковської, М. Лук'янової, М. Михнюк, М. Набережневої, С. Немченко, К. Павелків, Н. Пінегіної, Т. Шелкунової, які розглядають рефлексивну культуру як новоутворення, притаманне природі творчої педагогічної праці, що характеризується певним рівнем розвитку професійної самосвідомості та фахової компетентності, визначається комплексом здібностей, способів і стратегій, які забезпечують усвідомлення й подолання стереотипів особистісного досвіду і діяльності педагога, сприяють розв'язанню проблемних ситуацій, що виникають у професійній діяльності.

Аналіз праць, спрямованих на розробку проблеми професійної рефлексії, дозволяє зробити висновок про те, що в сучасній науці проведені теоретичні та експериментальні дослідження сутності, генези, видів рефлексії професійної діяльності людини. Існує низка прикладних досліджень, які розкривають процеси здійснення рефлексії в різних видах діяльності. Проте аналіз науково-методичної

літератури засвідчив, що дослідження стосуються переважно педагогів загальноосвітньої та вищої школи. Розвитку рефлексивної культури педагогів дошкільних навчальних закладів (ДНЗ) у теорії та практиці приділено недостатньо уваги. Бракує спеціальних наукових розробок з цієї проблеми: досі не розв'язані питання добору змісту й методів розвитку рефлексії в професійному навчанні фахівців дошкільної ланки; потребують окремого дослідження психолого-педагогічні умови розвитку рефлексивної культури з урахуванням професійних особливостей педагогів-„дошкільників”; визначення закономірностей формування рефлексивної компетентності.

Ознайомлення з організацією навчально-виховного процесу в дошкільних навчальних закладах засвідчує наявність проблем і в практичній діяльності педагогів. Недостатня сформованість рефлексивного механізму утруднює роботу з визначення необхідної інформації й перешкоджає включенню в активний ужиток засвоєних знань; недооцінювання ролі рефлексії в організації та здійсненні діяльності, низький рівень умінь самоаналізу перешкоджають професійному самовдосконаленню, налагодженню „суб'єкт-суб'єктних” взаємин між учасниками освітнього процесу. Емпіричний досвід і проведений аналіз навчальних програм педагогічних вишів, закладів системи післядипломної освіти і методичних служб різного рівня засвідчують, що однією з причин низького рівня рефлексивної культури педагогів є недостатня увага до цієї проблеми на етапі підготовки та перепідготовки майбутніх фахівців, а також у процесі особистісного й професійного самовдосконалення та самоосвіти.

Отже, актуальність досліджуваної проблеми зумовлена наявністю *суперечностей* між: потребою суспільства в педагогах високого рівня рефлексивної культури й відсутністю дієвого механізму реалізації запиту; необхідністю розвитку рефлексивної культури педагогів дошкільних навчальних закладів та недостатньою розробленістю теоретико-методологічного забезпечення цього процесу, зокрема визначення педагогічних умов, що сприяють розвитку відповідних умінь і навичок; творчим характером професійної діяльності педагога й традиційними підходами до навчання в системі післядипломної освіти та самоосвітній діяльності.

Значущість цієї проблеми, як і її недостатня розробленість, зумовили вибір теми дисертації **„Розвиток рефлексивної культури педагогів дошкільних навчальних закладів у системі післядипломної освіти”**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота є складовою частиною прикладної держбюджетної теми Рівненського державного гуманітарного університету „Розробка технологій професійної підготовки педагога до роботи в інноваційних дошкільних навчальних закладах” (державний реєстраційний номер 0111U001028). Тему затверджено Вченою радою Рівненського державного гуманітарного університету (протокол № 2 від 24.09.2010 р.) та Радою з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології в Україні (протокол № 7 від 26.10.2010 р.). Дисертацію завершено на базі кафедри дошкільної освіти ДВНЗ „Донбаський державний педагогічний університет” та рекомендовано до захисту (протокол № 2 від 12.10.2016 р.).

Об'єкт дослідження – процес розвитку рефлексивної культури педагогів дошкільних навчальних закладів.

Предмет дослідження – педагогічні умови розвитку рефлексивної культури педагогів дошкільних навчальних закладів у системі післядипломної освіти.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови, що забезпечують розвиток рефлексивної культури педагогів дошкільних навчальних закладів у системі післядипломної освіти.

Гіпотеза дослідження полягає в припущенні, що розвиток рефлексивної культури педагогів дошкільних навчальних закладів у системі післядипломної освіти буде ефективним за таких умов: створення рефлексивного середовища, що забезпечить цілісність змісту, методів, прийомів, форм і засобів розвитку рефлексивної культури; реалізація векторності рефлексії, безперервності й поетапності вироблення рефлексивних умінь з урахуванням специфіки діяльності педагога дошкільного навчального закладу; усвідомлення сутності й актуальності рефлексії як засобу особистісного й професійного розвитку, набуття стійкої мотивації до її здійснення.

Відповідно до об'єкта, предмета, мети та гіпотези дослідження визначено такі **завдання**:

1. Проаналізувати стан дослідження проблеми в науковій літературі та педагогічній практиці.

2. З'ясувати сутність та уточнити зміст понять „рефлексія”, „рефлексивна культура педагога дошкільного навчального закладу”, їхню специфіку й структуру.

3. Виявити й схарактеризувати критерії, показники й рівні розвитку рефлексивної культури педагогів дошкільних навчальних закладів.

4. Теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови розвитку рефлексивної культури педагогів дошкільних навчальних закладів у системі післядипломної освіти.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять: філософські та психолого-педагогічні положення про розвиток і саморозвиток особистості (Г. Балл, І. Бех, Л. Виготський, В. Кремень, С. Максименко, С. Рубінштейн, О. Савченко); теорії рефлексивної діяльності і рефлексивної культури (М. Алексеєв, Г. Бізяєва, В. Желанова, А. Карпов, Ю. Кулюткін, І. Семенов, В. Сластьонін, В. Слободчиков, С. Степанов, Г. Щедровицький); ідеї акмеологічного супроводу професійного зростання педагога (О. Анісімов, Г. Данилова, І. Єрмаков, В. Максимова, Г. Сазоненко); концепції професійної підготовки педагогів дошкільних навчальних закладів (Л. Артемова, Г. Беленька, Н. Гавриш, І. Дичківська, К. Крутій, С. Курінна, Ю. Манилюк, Т. Поніманська); психологічні засади впровадження в практику дошкільної освіти особистісно зорієнтованих технологій (О. Байєр, С. Ладивір, Т. Піроженко); теорії діагностичної діяльності педагога (Н. Глуханюк, К. Гуревич, Г. Карпова, С. Мартиненко, В. Столін).

Методи дослідження. Для досягнення мети, розв'язання поставлених завдань і перевірки гіпотези дослідження використано сукупність методів наукового дослідження: *теоретичні*: аналіз, синтез, порівняння та узагальнення матеріалів наукових джерел задля формування уявлення про актуальність проблеми, сутності її дослідженості, визначення концептуальних засад та обґрунтування педагогічних умов розвитку рефлексивної культури педагогів дошкільних навчальних закладів; *емпіричні*: анкетування, інтерв'ювання, тестування, бесіди, спостереження,

створення діагностичних ситуацій, педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний, контрольний) для виявлення рівнів розвитку рефлексивної культури в педагогів, перевірки ефективності реалізації педагогічних умов розвитку рефлексивної культури; *статистичні*: кількісний та якісний аналіз, методи математичної статистики з метою узагальнення одержаних результатів та забезпечення їхньої достовірності.

Експериментальною базою дослідження стали Житомирський та Запорізький інститути післядипломної педагогічної освіти, дошкільні навчальні заклади м. Новограда-Волинського, Києва, Одеси. Усього експериментом охоплено 382 педагоги дошкільних навчальних закладів.

Наукова новизна результатів дослідження полягає в тому, що:

- *уперше* теоретично обґрунтовано та експериментально підтверджено ефективність педагогічних умов розвитку рефлексивної культури педагогів дошкільних навчальних закладів у системі післядипломної освіти (створення рефлексивного середовища, що забезпечить цілісність змісту, методів, прийомів, форм і засобів розвитку рефлексивної культури; реалізація векторності рефлексії, безперервності й поетапності вироблення рефлексивних умінь з урахуванням специфіки діяльності педагога дошкільного навчального закладу; усвідомлення сутності й актуальності рефлексії як засобу особистісного й професійного розвитку, набуття стійкої мотивації до її здійснення); розроблено й обґрунтовано модель розвитку рефлексивної культури педагогів дошкільних навчальних закладів;

- *уточнено* змістові характеристики понятійно-категорійного апарату дослідження, зокрема поняття „рефлексія”, „професійна рефлексія”, „педагогічна рефлексія”, „культура”, „педагогічна культура”, „векторність рефлексії”, „рефлексивна культура педагога дошкільного навчального закладу”; структурні компоненти рефлексивної культури педагогів ДНЗ (когнітивний, мотиваційно-емоційний, процесуальний);

- *подальшого розвитку* набули форми й методи розвитку рефлексивної культури педагогів дошкільних навчальних закладів; критерії (когнітивний, емоційно-ціннісний, діяльнісно-результативний), показники та рівні розвитку рефлексивної культури педагогів ДНЗ.

Практична значущість дослідження полягає в розробці програми поетапного розвитку рефлексивної культури педагогів дошкільних навчальних закладів у системі післядипломної освіти, складниками якої є: умови, форми й методи розвитку рефлексії, а також методичні рекомендації щодо ефективного діагностування, навчання та корекції. Результати дослідження можуть бути використані в методичній роботі з педагогами дошкільних навчальних закладів, у процесі фахової підготовки майбутніх вихователів у вищих навчальних педагогічних закладах та системі підвищення кваліфікації працівників дошкільних навчальних закладів, для складання програм і навчально-методичних посібників з дошкільної освіти.

Основні положення й результати дисертаційної роботи впроваджено в навчально-виховний процес дошкільних навчальних закладів №№ 1, 2, 4, 6, 8, 14, ЦРД м. Новограда-Волинського (довідка № 37 від 27.10.2015 р.); дошкільних навчальних закладів №№ 154, 173 м. Одеси (акти № 65 від 02.11.2015 р. та № 74 від

02.11.2015 р.); дошкільного навчального закладу № 61 м. Києва (довідка № 16 від 26.04.2016 р.); Житомирського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (довідка № 03-733 від 27.11.2015 р.), КЗ „Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти” ЗОР (довідка № 195 від 18.04.2016р.).

Апробація результатів дисертації. Основні положення й результати дослідження представлено в доповідях та повідомленнях на науково-практичних конференціях різних рівнів: *Міжнародних*: „Світ дошкілля: психолого-педагогічні проблеми дошкільної освіти” (Рівне, 2010), „Наука, освіта, суспільство очима молодих” (Рівне, 2009 – 2011), „Актуальні проблеми підготовки педагогічних кадрів для дошкільної освіти” (Рівне, 2012), „Тенденція розвитку вищої освіти в Україні: європейський вектор” (Ялта, 2012), „Дитинство. Освіта. Соціум” (Київ, 2012, 2013); міжнародному педагогічному конгресі „Теоретико-методичні засади передшкільної освіти в сучасному освітньому просторі” (Миколаїв, 2012); „Перспективи розвитку науки в стране” (Горлівка, 2013); „Психолого-педагогічні проблеми становлення сучасного фахівця” (Харків, 2013); *Всеукраїнських*: „Духовно-моральне виховання дітей дошкільного віку” (Острог, 2010), „Ідеї гуманістичної педагогіки минулого та сучасні тенденції розвитку дошкільної освіти” (Бердянськ, 2012), „Дошкільна освіта: традиції та інновації сучасної теорії і практики” (Лисичанськ, 2012), „Педагогічні інновації у фаховій освіті” (Ужгород, 2012); з міжнародною участю наукового освітнього форуму „Відкриті інновації як феномен глобально орієнтованого суспільства” (Суми, 2013); „Формування професійної компетентності майбутніх педагогів дошкільної та початкової освіти” (Житомир, 2014); методологічних семінарах „Взаємодія ДНЗ і батьків з питань прищеплення дітям дошкільного віку ціннісних орієнтацій” (Київ, 2014); „Інститут психології ім. Г. С. Костюка – наукова школа дитячої психології” (Київ, 2015) „Передумови прийняття дитиною соціально значущих цінностей” (Київ, 2016); „Світ дитинства: збереження дитячої субкультури та якість освіти” (Запоріжжя, 2016); *регіональних*: міжрегіональному науково-практичному семінарі „Особливості організації освітнього процесу в дошкільних навчальних закладах та навчально-виховних комплексах за Базовою програмою розвитку дитини дошкільного віку „Я у Світі” (Рівне, 2010), „Інноваційний досвід педагогів дошкільної та початкової освіти” (Житомир, 2012), „Підготовка педагогів до впровадження державних стандартів дошкільної і початкової освіти” (Житомир, 2013); на щорічних звітних наукових конференціях професорсько-викладацького складу, аспірантів і молодих учених та засіданнях кафедри педагогіки і психології (дошкільної та корекційної) Рівненського державного педагогічного університету.

Публікації. Основні положення та результати дослідження висвітлено у 23 одноосібних публікаціях автора, із яких 5 – у наукових фахових виданнях України, 4 – у зарубіжних періодичних виданнях, 14 статей публікацій в інших виданнях і збірниках матеріалів науково-практичних конференцій.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел (408 найменувань, із них 9 – іноземною мовою), 28 додатків на 115 сторінках. Робота містить 22 таблиці, 9 рисунків, 14 формул. Загальний обсяг дисертації становить 375 сторінок, з яких основного тексту – 216 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми, визначено об'єкт, предмет, мету, гіпотезу, завдання, методи дослідження, розкрито методологічні та теоретичні засади, наукову новизну та практичне значення дисертаційної роботи, відображено відомості про апробацію й упровадження одержаних результатів.

У *першому розділі* – „**Теоретичні засади розвитку рефлексивної культури педагогів дошкільних навчальних закладів у системі післядипломної освіти**” – проаналізовано генезу проблеми рефлексії та рефлексивної культури в теорії суспільних наук, розкрито сучасні підходи до розвитку рефлексії в системі післядипломної педагогічної освіти; обґрунтовано сутність поняття „рефлексивна культура педагога дошкільного навчального закладу” й схарактеризовано її складники; уточнено значення понять „рефлексія”, „професійна рефлексія”, „педагогічна рефлексія”, „культура” та „педагогічна культура”.

З'ясовано, що в контексті історичного розвитку філософський і психолого-педагогічний зміст рефлексії змінювався, відображаючи соціально-політичні процеси та потреби суспільства. У філософському розумінні рефлексія – це здібність індивіда зосереджуватися на змісті власних думок (Р. Декарт), дія розуму над собою, самоспостереження, самопізнання, самоконтроль (Г. Гегель, І. Кант, Дж. Локк, Б. Спіноза, І. Фіхте), голос совісті людини (Ж. Сартр, М. Хайдеггер), основний засіб контакту зі своїм внутрішнім досвідом (М. Мамардашвілі).

Узагальнюючи думки дослідників (Г. Абрамова, Г. Бізяєва, С. Кашлев, Т. Колишева, В. Кривошеєв, Ю. Кулюткін, Г. Сухобська, О. Ткач) визначаємо педагогічну рефлексію як системотворчу, професійно важливу якість особистості педагога, атрибут його професійного мислення, чинник становлення й самовдосконалення, і водночас, процес і результат фіксування педагогом будь-якої професійної проблеми чи успіху, стану свого розвитку.

Аналіз сучасних педагогічних джерел виявив, що питання рефлексії в діяльності вихователя дошкільного навчального закладу поки що залишається недостатньо вивченим і розробленим. Проблему розвитку рефлексії в аспекті особистісно зорієнтованої моделі освіти та становлення й удосконалення професійної компетентності вихователів порушують вітчизняні науковці. Зокрема, Т. Поніманська визначає здатність до рефлексії (усвідомлення суб'єктом того, як його сприймає суб'єкт спілкування) і контролю результатів педагогічної діяльності; К. Крутій та Ю. Манилюк стверджують, що без рефлексивної культури неможливо вирішити проблему творчості особистості, формування мотивації дорослого до самоосвіти; Н. Гавриш та В. Желанова вказують, що рефлексія є базовим психологічним механізмом педагогіки розуміння, яка сприяє усвідомленню справжніх мотивів власної педагогічної діяльності, допомагає відрізнити свої труднощі й проблеми від чужих, а рефлексивно-аналітичні вміння становлять одну з провідних груп професійно-педагогічних умінь; Я. Смірнова розглядає рефлексію як засіб мінімізації суперечності, що виникла між потребою, усвідомленою можливістю її задоволення та наявними особистісними смислами педагога.

Урахування результатів сучасних досліджень дозволило визнати важливість розвитку рефлексивної культури педагогів у системі післядипломної освіти, яка, на думку вчених (А. Алексюк, П. Воловик, І. Зязюн, Н. Ничкало, С. Сисоєва), пов'язана

з пізнанням людиною себе, власних інтересів та здібностей; цілеспрямованим здобуванням і вдосконаленням знань, умінь, навичок, здібностей протягом усього життя; становить цілісний процес, що забезпечує поступовий розвиток творчого потенціалу особистості.

Здійснений аналіз теоретичних конструктів та взаємозв'язків у розгляді професійно-педагогічної та рефлексивної культур (Г. Бізяєва, Т. Бондаренко, В. Єлисеєв, Г. Єрмакова, М. Лук'янова, М. Марусинець, К. Павелків, В. Сластьонін, Т. Шелкунова) надав можливість сформулювати власний підхід до визначення структури рефлексивної культури педагога дошкільного навчального закладу як феномену становлення професіоналізму, притаманного природі творчої педагогічної праці, сукупності індивідуальних, соціально зумовлених способів переосмислення суб'єктом власної життєдіяльності з метою досягнення якісних змін, фахового й особистісного самовдосконалення.

Відповідно до теоретичних засад професійного навчання, аналізу практики роботи педагогів дошкільних навчальних закладів, узагальнених даних особливостей прояву знань, умінь і навичок рефлексії визначено *компоненти* рефлексивної культури: *когнітивний* (включає знання людини про об'єкти власної діяльності і себе як її суб'єкта), *мотиваційно-емоційний* (об'єднує феномени, що визначаються і проявляються через мотиваційне та емоційно-оцінне ставлення до суб'єктів та об'єктів особистісних і професійних взаємин) та *процесуальний* (полягає в доборі найефективніших методів і прийомів, що сприяють плануванню змісту й видів рефлексивної діяльності учасників освітнього процесу з урахуванням їхніх потреб, інтересів та власного досвіду).

У *другому розділі* „Дослідження стану розвитку рефлексивної культури педагогів дошкільних навчальних закладів” окреслено положення, які лягли в основу дослідження розвитку в педагогів рефлексивної культури, розроблено методичку організації дослідження, хід педагогічного експерименту (констатувальний, формувальний і контрольний етапи) та узагальнено результати його першого етапу.

Основним завданням констатувального етапу експерименту було визначення загального рівня розвитку рефлексивної культури педагогів дошкільних навчальних закладів. Базою дослідження стали Житомирський та Запорізький обласні інститути післядипломної педагогічної освіти; дошкільні навчальні заклади №№ 1, 2, 4, 6, 8, 14, Центр розвитку дитини м. Новограда-Волинського (Житомирська область), №№ 154, 173 м. Одеса, № 61 м. Києва.

Відповідно до теоретичного обґрунтування та процедури експерименту розроблено методичну карту організації дослідження на констатувальному етапі.

Визначено *критерії* та *показники оцінювання*: когнітивний (знання про рефлексію й рефлексивну культуру, знання засобів і технологій рефлексивного навчання, знання про сучасні вимоги до особистісного та професійного розвитку педагога дошкільного навчального закладу); емоційно-ціннісний (усвідомлення значення рефлексії для особистісного життя й професійної діяльності та потреби в її систематичному здійсненні, емоційно-ціннісне ставлення до себе й оточення, прагнення до самопізнання, самовдосконалення, адекватного самооцінювання); діяльнісно-результативний (володіння рефлексивними вміннями й навичками,

здатність розв'язувати проблемні ситуації в особистісній і фаховій сферах, кооперативно-комунікативний підхід до здійснення рефлексивної діяльності, реалізація індивідуальних програм особистісного й професійного саморозвитку).

На основі визначених критеріїв та аналізу наукових підходів схарактеризовано *чотири рівні розвитку рефлексивної культури педагогів дошкільних навчальних закладів*: високий, достатній, середній, низький. *Низький рівень* переважає в педагогів з індіферентним ставленням до рефлексії, відсутністю потреби в її здійсненні, безсистемними та неглибокими знаннями про рефлексію й рефлексивну культуру, невпевненістю в собі, залежністю від думки та оцінки оточення. *Середній рівень* характеризує педагогів, які позитивно ставляться до рефлексії, але здійснюють її епізодично, не пов'язують розвиток рефлексивної культури з рівнем власної професійної майстерності, мають фрагментарні й поверхові знання про рефлексивну культуру, рефлексивна діяльність має епізодичний характер і здійснюється за умови наявності зовнішнього контролю. *Достатній рівень* властивий педагогам, які розуміють важливість рефлексивної діяльності та механізмів формування рефлексивних умінь і навичок, мають осмислені, різнопланові, але недостатньо структуровані знання про рефлексію й рефлексивну культуру, уміють визначати й аналізувати причини своєї поведінки, адекватно сприймають себе й оцінюють власні можливості, спрямовані на розроблення програми самовдосконалення. Педагоги з *високим рівнем* розглядають рефлексію як засіб підвищення фахової компетентності й постійно здійснюють самоаналіз і самооцінювання педагогічної діяльності та особистісного розвитку, знання про рефлексію й рефлексивну культуру характеризуються повнотою, глибиною та системністю, рефлексивна діяльність відзначається різноманітністю застосовуваних методів, прийомів, технік, самостійно створених рефлексивних моделей та індивідуальних програм саморозвитку.

Для визначення стану розвитку рефлексивної культури педагогів дошкільних навчальних закладів ми використали такі *методи дослідження*: 1) методики „Діагностика рівня розвитку рефлексивності” А. Карпова; „Хто я?” М. Куна та Т. Макпартленда); „Визначення рівня сформованості педагогічної рефлексії” О. Калашнікової; „Визначення рефлексивності мислення” О. Анісімова; „Вивчення спрямованості особистості” В. Смекала та М. Кучера; „Самоставлення” В. Століна і С. Пантелєєва; „Командні ролі” Р. Белбіна (в авторських модифікаціях); 2) інноваційні методики: акмеологічні („Будівництво сходинок індивідуальних досягнень”) та проєктивні („Дерево” (Д. Лампен, модифікація Л. Пономаренко), „Малюнок малої групи” (за К. Агеєнковою та А. Драпезою)); 3) тести, питальники й анкети: „Самоаналіз особливостей професійної діяльності педагога дошкільного закладу” (авторська модифікація анкет Є. Рогова „Самоаналіз стимулів і перешкод” та „Бар'єри педагогічної діяльності”); „Рефлексія в особистісній і професійній діяльності”, „Рефлексія і рефлексивна культура: теоретичні аспекти”, „Особливості рефлексивного навчання педагогів” (авторські розробки); 4) практичні методи: незакінчених речень („Як вихователь дошкільного навчального закладу я знаю...”), графічний („Мої уміння: сьогодні й завтра”), ілюстративний („Я очима своїми та інших”, „Мій герб”), інтерв'ювання („Що Ви знаєте про себе?”, „Чим я можу бути цікавим для своїх вихованців, колег?”).

На основі отриманих даних діагностичного обстеження виявлено три рівні розвитку рефлексивної культури педагогів дошкільних навчальних закладів. Достатній рівень продемонстрували 35,8% педагогів експериментальної групи та 34,9% контрольної. Середній рівень притаманний 45,4% педагогів ЕГ та 44,5% респондентів КГ. Відповідно низький рівень показали 18,8% педагогів експериментальної групи і 20,6% – контрольної. Високого рівня розвитку рефлексивної культури не виявлено в жодного педагога.

У *третьому розділі* – „**Експериментальне дослідження педагогічних умов розвитку рефлексивної культури педагогів дошкільних навчальних закладів**” – представлено принципи та модель розвитку рефлексивної культури педагогів дошкільних навчальних закладів, науково обґрунтовано педагогічні умови, розкрито особливості програми розвитку рефлексивної культури, досліджено динаміку рівнів розвитку рефлексивної культури, узагальнено результати дослідно-експериментальної роботи.

Під час дослідницького пошуку обґрунтовано концептуальну основу розвитку рефлексивної культури педагогів дошкільних навчальних закладів у системі післядипломної освіти, окреслено принципи: єдності трьох середовищ; синтезу підходів до освіти; науковості; системності, послідовності й наступності; опертя на суб'єктний досвід; елективності; безперервної підтримки; позитивних стимулів; організації корпоративної атмосфери навчання, взаємної довіри та поваги, співробітництва і взаємопідтримки; створення ситуації успіху.

На основі опрацювання теоретичних засад розвитку рефлексивної культури, аналізу практики роботи ДНЗ нами розроблено модель розвитку рефлексивної культури педагогів дошкільних навчальних закладів (див. рис. 1), яка складається з трьох частин: 1) структура рефлексивної культури; 2) педагогічні умови, необхідні для розвитку рефлексивної культури; 3) етапи розвитку рефлексивної культури. Запропоновану модель ми розглядаємо як засіб системного представлення процесу розвитку рефлексивної культури педагогів дошкільних навчальних закладів, а також у якості науково-практичного інструментарію системного аналізу набутого досвіду, способу об'єднання наукової, педагогічної та особистісної творчості в різних видах діяльності, активізації рефлексивних процесів.

Узагальнення теоретичних положень, результатів констатувального етапу дослідження, особливостей системи післядипломної освіти зумовило виокремлення педагогічних умов, що вплинули на ефективність розвитку рефлексивної культури педагогів ДНЗ у системі післядипломної освіти: 1) створення рефлексивного середовища, що забезпечить цілісність змісту, методів, прийомів, форм і засобів формування рефлексивної культури (організація різноманітних форм і засобів для самопізнання й самореалізації особистості); 2) реалізація векторності рефлексії, безперервності й поетапності вироблення рефлексивних умінь з урахуванням специфіки діяльності педагога дошкільного навчального закладу (спрямування уваги на особистісну та професійну рефлексію); 3) усвідомлення сутності й актуальності рефлексії як засобу особистісного й професійного розвитку, набуття стійкої мотивації до її здійснення (сукупність внутрішніх та зовнішніх чинників, які стимулюють педагога до діяльності, використання прийомів рефлексивної діяльності; обмін педагогів рефлексивним досвідом).

Рис 1. Модель розвитку рефлексивної культури педагогів дошкільних навчальних закладів

Реалізація означених педагогічних умов здійснювалася в міжкурсовий період упродовж трьох етапів (мотиваційно-цільовий, навчально-діяльнісний, рефлексивно-прогностичний) у форматі підвищення кваліфікації педагогів на базі міського методичного кабінету й дошкільних установ, а також під час самоосвітньої діяльності працівників через застосування в практику освітнього процесу оптимальних колективних, групових, індивідуальних форм та ефективних методів і прийомів роботи.

Реалізуючи *першу педагогічну умову*, педагоги набували відповідних знань, умінь і навичок у створеному рефлексивному середовищі, яке було спрямоване на розвиток у його суб'єктів усіх видів та рівнів рефлексії за рахунок використання різноманітних навчальних засобів, сучасних методик і технологій (консультативні коучинги, концентроване навчання, фреймовий підхід, акмеологічні технології та ін.). У спеціально організованій рефлексивній діяльності педагоги завдяки застосованим формам роботи (семінар-рефлексія, групові дискусії, дебати, мозковий штурм, педагогічний ринг, ток-ринг, педагогічна гра, метод case-study (метод ситуаційного аналізу та інциденту) мали змогу практично реалізувати свої прагнення щодо розвитку рефлексивної культури, уміння застосувати набуті знання, відбираючи серед них необхідні для вирішення професійних і життєвих ситуацій, які виникають у процесі життєдіяльності, формувати й розв'язувати рефлексивні задачі, самостійно визначати ланцюжок послідовних завдань для виконання, що сприяють досягненню успіху, зокрема, за допомогою цільової технологічної карти-путівника.

Реалізуючи *другу умову* – векторність рефлексії, безперервність і поетапність вироблення рефлексивних умінь з урахуванням специфіки діяльності педагога дошкільного навчального закладу – використано низку практичних методів, спрямованих на самосприйняття й самопізнання педагогами себе як особистості й професіонала. Розуміючи рефлексію як діалог людини із самою собою, своєрідне мистецтво ставити запитання, ми застосували в рамках програми таку форму самодіагностики, як автоінтерв'ю, коротку розповідь про себе. Моделюванню різних особистісних та професійних ситуацій, формуванню навичок емоційної культури сприяли метод імітацій або рольовий (метод метафори; педагогічне спостереження, педагогічні ігри (рольові, імітаційні, операційні; діловий театр, бліц-вистава), емпатія, психологічні етюди, психогімнастика, медитативно-релаксаційні вправи).

Особистісні якості, що є значущими для життя та професійної діяльності, рефлексувалися педагогами в інтерактивних та кокологічних іграх і вправах. Ефективним виявилось впровадження технології фітнес-готовності, діагностичного комплексу вправ і методик, ведення карти-самодіагностики знань про рефлексію, листа оцінювання рефлексивних умінь, що загалом дозволило педагогам вирішувати проблеми в плані переусвідомлення стереотипів мислення й утворення нових смислів свідомості з метою саморозвитку й удосконалення професійної майстерності загалом.

Реалізація *третьої педагогічної умови* – усвідомлення педагогами сутності й актуальності рефлексії як засобу особистісного й професійного розвитку, набуття стійкої мотивації до її здійснення – забезпечувалася завдяки діагностичним і практичним методам професійного навчання, підсилювалися діагностично-

емоційними інтерактивними вправами й використанням системи домашніх практикумів, застосуванням прийому складання метафори; веденням індивідуальної карти рефлексивного супроводу педагога та листів оцінювання.

Мотивація до здійснення рефлексії ефективно розвивалась за допомогою інтерактивної роботи педагогів у групах, а саме в проведенні майстер-класів, рефлексивних тренінгів, фестивалів діяльнісної педагогіки, семінарів, на яких активно використовувалися методи кооперативного навчання (метод інтервізії; метод навчання в малих групах; метод навчання в команді; метод групової генерації ідей; міжгруповий діалог; метод проектів, груповий пазл або мозаїка, методика „Я-Ти-Ми”), що формували вміння співробітництва і взаємодії, відповідальності та моральної підтримки, ведення діалогу й дискусій, розв’язання конфліктів, виконання менеджментських функцій.

У межах програми розвитку рефлексивної культури педагогів ми активно застосовували інтерактивні методи й прийоми, що забезпечували розвиток позитивної мотивації в рефлексивній діяльності, взаємодію, розширення спектра позитивних емоцій і почуттів щодо процесу навчання, переконання у важливості визначення цілей і планів в особистому житті й професійній діяльності, набуття практичних навичок у розрізненні, формулюванні, визначенні, плануванні цілей, психологічне розвантаження педагогів, згуртування членів груп, зокрема, активне слухання, акваріум, мозковий штурм, гронування, торнадо та ін.

Результати експериментального дослідження засвідчують, що реалізація педагогічних умов забезпечила позитивну динаміку розвитку рефлексивної культури педагогів дошкільних навчальних закладів (див. табл. 1).

Таблиця 1

Порівняльний аналіз розвитку рефлексивної культури експериментальної та контрольної груп, (%)

Рівні	До експерименту		Після експерименту			
	Експериментальна група	Контрольна група	Експериментальна група	динаміка	Контрольна група	динаміка
Високий	0	0	30,1	+30,1	0	0
Достатній	35,8	34,9	43,4	+7,6	37,2	+2,3
Середній	45,2	44,5	15,4	-29,8	45,6	+1,1
Низький	18,8	20,6	11,1	-7,7	17,2	-3,4

Під час контрольного зрізу в експериментальній групі низький рівень сформованості рефлексивної культури становив 11,1%, у контрольній групі – 17,2%; середній рівень в експериментальній групі становив 15,4%, а в контрольній – 45,6%; достатній рівень в експериментальній групі дорівнював 43,4%, у контрольній – 37,2%. В експериментальній групі різниця між першим і другим вимірами в низькому рівні становила 7,7%, у середньому – 29,8%, у достатньому – 7,6%. У контрольній групі різниця між першим і другим вимірами

в низькому рівні дорівнювала 3,4%, у середньому рівні – 1,1%, у достатньому – 2,3%. Статистичну значущість одержаних результатів доведено методами математичної статистики (використання критерію χ^2 (хі-квадрат).

Одержані дані засвідчують позитивні зрушення, що відбулися в експериментальній групі в процесі формувального етапу експериментальної роботи завдяки реалізованим педагогічним умовам. Головна відмінність у показниках між експериментальною і контрольною групами полягає в тому, що у 30,1% педагогів ЕГ виявлено високий рівень розвитку рефлексивної культури, що характеризувалося повнотою, глибиною, системністю, осмисленістю знань про рефлексію й рефлексивну культуру, розглядом рефлексії як засобу підвищення фахової компетентності, систематичним здійсненням самоаналізу, самооцінювання, самокорекції педагогічної діяльності та особистісного розвитку, використанням різноманітних методів, прийомів, технік і стратегій, створенням рефлексивних моделей та індивідуальних програм самоосвіти.

Більшість педагогів експериментальної групи навчилася аналізувати власну професійну діяльність і адекватно оцінювати педагогічну ситуацію, прагнути до професійного самовдосконалення, підвищення рівня професійної компетентності. У контрольній групі практично не відбулося ніяких змін.

Отже, результати контрольного етапу експерименту засвідчили ефективність реалізації педагогічних умов, підтверджують положення висунутої гіпотези, дозволяють вважати мету та завдання дослідження виконаними.

Узагальнення результатів теоретичного пошуку та експериментального розв'язання проблеми розвитку рефлексивної культури педагогів дошкільних навчальних закладів у системі післядипломної освіти дає підстави зробити такі

ВИСНОВКИ:

1. Здійснений аналіз філософських, психологічних і педагогічних джерел підтвердив важливість і актуальність обраної теми для забезпечення професійного зростання педагогів дошкільних навчальних закладів, що нерозривно пов'язано із розвитком рефлексивної культури. Аналіз наукової літератури дозволив визначити основні філософські позиції трактування рефлексії (принцип людського мислення; процес пізнання; діяльність, що впливає на духовний розвиток особистості); психологічні (рефлексивний вихід людини за межі власної життєдіяльності, який потребує додаткових процедур і логічного знання; взаємодія кооперативного, особистісного, комунікативного інтелектуального та аксіологічного аспектів у здійсненні рефлексії) і педагогічні (самоспостереження, самопізнання та самоаналіз; оцінювання себе, власної діяльності та оточення; усвідомлення індивіда, як сприймають, знають, розуміють його інші). Разом із цим тема рефлексії вихователя дошкільного навчального закладу в системі післядипломної освіти не є поширеною в дослідницьких розвідках, бракує розроблених методик і технологій системного рефлексивного навчання педагогів дошкільних закладів.

2. Охарактеризовано зміст базових понять „рефлексія”, „професійна рефлексія”, „педагогічна рефлексія”, „культура”, „педагогічна культура”, „векторність рефлексії”, „рефлексивна культура педагога дошкільного навчального закладу”.

Дефінітивний аналіз надав можливість визначити рефлексивну культуру як якісну характеристику людини, складне особистісне утворення, сформоване на основі знань, умінь, способів здійснення рефлексії, спрямованої на аналіз і оцінку життєдіяльності з метою особистісного й професійного самовдосконалення. Дослідницький пошук призвів до розуміння феномену рефлексивної культури педагога дошкільного навчального закладу як інтегративного утворення, комплексу спеціальних знань, умінь і ставлень, які забезпечують готовність, здатність і прагнення здійснювати рефлексію на основі педагогічних цінностей, урахування фахової специфіки з метою особистісного й професійного самовдосконалення, підвищення ефективності педагогічної діяльності.

Узагальнення наукових поглядів на проблему дозволило відзначити, що розвиток і становлення рефлексивної культури є важливим складником цілісного освітнього процесу: вона забезпечує підготовку до творчої самореалізації, що виявляється у відході від шаблонів і стереотипів у своїй професії; формування оцінно-критичного ставлення до різних аспектів; створення програми особистісного та професійного саморозвитку; послідовне збагачення професійного досвіду та майстерності.

3. Здійснено аналіз процесу підвищення професійної кваліфікації в системі післядипломної педагогічної освіти. Узагальнено дані про особливості прояву знань, умінь і навичок рефлексії педагогів дошкільних навчальних закладів.

Спроектовано компоненти рефлексивної культури: когнітивний (включає знання людини про об'єкти власної діяльності і себе як її суб'єкта), мотиваційно-емоційний (об'єднує феномени, що визначаються й проявляються через мотиваційне та емоційно-оцінне ставлення до суб'єктів та об'єктів особистісних і професійних взаємин) та процесуальний (полягає в доборі найефективніших методів і прийомів, що сприяють плануванню змісту й видів рефлексивної діяльності учасників освітнього процесу з урахуванням їхніх потреб, інтересів та власного досвіду).

Систематизація й узагальнення наукових доробок дали підстави уточнити критерії та показники розвитку рефлексивної культури педагогів дошкільних навчальних закладів: 1) когнітивний (знання про рефлексію й рефлексивну культуру; знання засобів і технологій рефлексивного навчання; знання про сучасні вимоги до особистісного та професійного розвитку педагога дошкільного навчального закладу); 2) емоційно-ціннісний (усвідомлення значення рефлексії для особистісного життя й професійної діяльності та потреби в її систематичному здійсненні; емоційно-ціннісне ставлення до себе й оточення; прагнення до самопізнання, самовдосконалення, адекватного самооцінювання); 3) діяльнісно-результативний (володіння рефлексивними вміннями й навичками; здатність розв'язувати проблемні ситуації в особистісній і фаховій сферах; кооперативно-комунікативний підхід до здійснення рефлексивної діяльності; реалізація індивідуальних програм особистісного й професійного саморозвитку). На основі визначених критеріїв та аналізу наукових підходів схарактеризовано чотири рівні розвитку рефлексивної культури педагогів дошкільних навчальних закладів: високий, достатній, середній, низький.

4. Розроблено, теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено педагогічні умови, які впливають на ефективний розвиток рефлексивної культури

педагогів дошкільних навчальних закладів у системі післядипломної освіти: 1) створення рефлексивного середовища, що забезпечить цілісність змісту, методів, прийомів, форм і засобів розвитку рефлексивної культури (організація різноманітних форм і засобів для самопізнання й самореалізації особистості); 2) реалізація векторності рефлексії, безперервності й поетапності вироблення рефлексивних умінь з урахуванням специфіки діяльності педагога дошкільного навчального закладу рефлексії (спрямування уваги як на особистісну та професійну рефлексію); 3) усвідомлення сутності й актуальності рефлексії як засобу особистісного й професійного розвитку, набуття стійкої мотивації до її здійснення (сукупність внутрішніх та зовнішніх чинників, які стимулюють педагога до діяльності, використання прийомів рефлексивної діяльності; обмін педагогів рефлексивним досвідом).

Розроблено та апробовано програму розвитку рефлексивної культури педагогів дошкільних навчальних закладів у системі післядипломної освіти через упровадження в практику освітнього процесу визначених педагогічних умов, оптимальних форм (колективні: семінар-рефлексія, педагогічні читання: рефлексивний дайджест, фестиваль діяльнісної педагогіки, панорама педагогічних проєктів, творчий конкурс, педагогічний бенефіс; групові: проблемна лабораторія, творча майстерня, педагогічна студія, клуб професійного спілкування, клуб дошкільної еліти, ділова гра, дебати, рольовий театр, АКС (аналіз конкретних ситуацій), рефлексивний тренінг, коучинг, естафета педагогічних досягнень, рефлексивне коло; індивідуальні: адресна допомога, консультативний пункт, методичне ательє, педагогічне портфоліо, альбом перспектив, самодіагностика, щоденник рефлексивних нотаток, домашній рефлексивний практикум) та ефективних методів роботи з педагогами (методи когнітивного, кооперативного та інтерактивного навчання, рольові, ілюстративні та діагностичні методи). Рефлексивне навчання педагогів дошкільних навчальних закладів здійснювалося в міжкурсовий період на базі міського методичного кабінету і дошкільних установ, а також під час самоосвітньої діяльності працівників.

Розкрито процес поетапного розвитку рефлексивної культури педагогів дошкільних навчальних закладів у системі післядипломної освіти: на першому, мотиваційно-цільовому, етапі формувалася потреба в рефлексії, визначення шляхів досягнення цілей (форми, методи і прийоми роботи, особливості рефлексивної діяльності педагогів); другий, навчально-діяльнісний, етап передбачав актуалізацію знань про технології та методики, які сприяють розвитку рефлексивної культури, створення сприятливих умов для роботи в групі та активного стилю спілкування; на третьому, рефлексивно-прогностичному, етапі здійснювалася самооцінка та оцінка якісних змін, отриманого досвіду, знань, умінь і навичок в особистісному та професійному розвитку, відбір для подальшої роботи найефективніших з погляду досягнення визначених цілей педагогічних методів і прийомів для розвитку рефлексивної культури педагогів.

5. Результати експериментального дослідження засвідчили, що реалізація педагогічних умов забезпечує позитивну динаміку розвитку рефлексивної культури педагогів дошкільних навчальних закладів. Так, кількість педагогів експериментальної групи з низьким та середнім рівнем зменшилась на 7,7% та

34,8%. Відповідно достатній рівень зріс на 7,6%, і найголовнішу зміну визначаємо у виявленні категорії педагогів із високим рівнем – 30,1% (до експерименту – 0%). Натомість у контрольній групі якісні й кількісні зміни в рівнях досліджуваної сформованості були менш відчутними: кількість педагогів із достатнім рівнем збільшилася на 2,3%, із середнім – на 1,1%, із низьким – зменшилася на 3,4%. Високого рівня розвитку рефлексивної культури не виявлено в жодного педагога. Отже, позитивні зміни в експериментальних групах відбулися інтенсивніше.

Проведене дослідження, звісно, не вичерпує всіх питань розвитку рефлексивної культури педагогів дошкільних навчальних закладів та відкриває перспективу для вивчення рефлексивних підходів у взаємодії педагога з іншими учасниками освітнього процесу – вихованцями, батьками, учителями, більш глибокого вивчення змістово-організаційних умов розвитку рефлексивної культури педагогів дошкільних навчальних закладів засобами самостійної та науково-методичної роботи в системі післядипломної педагогічної освіти.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових фахових виданнях України:

1. Кондратець І. В. Рефлексія як змістовий компонент структури готовності педагога до інноваційної діяльності / І. В. Кондратець // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти : зб. наук. пр. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. – Рівне : РДГУ, 2012. – Вип. 4(47). – С. 83 – 85.

2. Кондратець І. В. Розвиток рефлексії у вихователів дошкільних навчальних закладів / І. В. Кондратець // Педагогічні науки : зб. наук. пр. – Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2012. – Вип. 37. – С. 194 – 196.

3. Кондратець І. В. Вікові особливості формування і розвитку рефлексії у дітей в руслі вчення Дж. Локка та дослідженнях вітчизняних науковців / І. В. Кондратець // Зб. наук. пр. Бердян. держ. пед. ун-ту : Педагогічні науки. – Бердянськ, 2012. – № 3. – С. 105 – 110.

4. Кондратець І. В. Рефлексивна культура вихователя : шлях до становлення особистості дитини дошкільного віку / І. В. Кондратець // Вісн. Луган. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка : Педагогічні науки. – 2013. – № 5(264). – С. 40 – 46.

5. Кондратець І. В. Роль мотиваційно-цільового етапу технології формування рефлексивної культури в системі професійного саморозвитку педагогів / І. В. Кондратець // Педагогіка вищої та середньої школи : зб. наук. пр. – Кривий Ріг : ДВНЗ „Криворізький національний університет”, 2013. – Вип. 38. – С. 386 – 390.

Статті в зарубіжних наукових виданнях:

6. Кондратець І. В. Рефлексивная культура педагогов дошкольных образовательных заведений и практические принципы её формирования / И. В. Кондратец // Наука и мир : междунар. науч. журн. – Волгоград : Изд-во „Научное обозрение”, 2013. – № 3(3). – С. 188 – 190.

7. Кондратець І. В. Роль рефлексивной технологии в процессе самоанализа педагогов дошкольных учебных заведений / И. В. Кондратец // Новый взгляд : междунар. науч. вестн. : сб. науч. тр. – Вып. 2 / под общ. ред. С. С. Чернова. – Новосибирск : Изд-во ЦРНС, 2013. – С. 174 – 183.

8. Кондратец И. В. Роль рефлексии в профессиональном развитии педагогов дошкольных образовательных учреждений / И. В. Кондратец // Глобальное измерение в современной науке и образовании : сб. тр. II Междунар. науч.-практ. конф. – Ростов н/Д. : Изд-во Междунар. исслед. центра „Научное сотрудничество”, 2013. – С. 136 – 141.

9. Кондратец И. В. Педагогические условия формирования рефлексивной культуры у педагогов дошкольных образовательных учреждений / И. В. Кондратец // Дошкольное образование в современном изменяющемся мире: теория и практика : сб. ст. по материалам II Междунар. науч.-практ. конф. – Чита : ЗабГУ, 2013. – С. 27 – 30.

Статті в інших виданнях, матеріали конференцій:

10. Кондратец И. В. Рефлексія – країна педагогічного Задзеркалля / І. В. Кондратець // Дошк. виховання. – 2012. – № 7. – С. 12 – 15.

11. Кондратец И. В. На шляху до самопізнання. Рефлексивні тренінги для педагогів / І. В. Кондратець // Палітра педагога. – 2013. – № 5 – 6. – С. 22 – 26; 2014. – № 1. – С. 10 – 17.

12. Кондратец И. В. Формування професійної рефлексії у педагогів / І. В. Кондратець // Практичний психолог. Дитячий садок. – 2013. – № 3. – С. 27 – 30.

13. Кондратец И. В. Формування рефлексивних умінь у дитини дошкільного віку / І. В. Кондратець // Практичний психолог. Дитячий садок. – 2013. – № 4. – С. 52 – 57.

14. Кондратец И. В. Мистецтво рефлексії педагогічного працівника / І. В. Кондратець // Практичний психолог. Школа. – 2014. – № 3. – С. 52 – 63.

15. Кондратец И. В. Професійна рефлексія вихователя-методиста як інструмент корекції взаємодії з педагогами / І. В. Кондратець // Вихователь-методист. – 2014. – № 10. – С. 39 – 51.

16. Кондратец И. В. Формування рефлексивної культури педагога як необхідна умова оновлення освіти / І. В. Кондратець // Тенденція розвитку вищої освіти в Україні: європейський вектор : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Ялта, 15 – 16 берез. 2012 р.). – Ялта : РВНЗ КГУ, 2012. – Ч. 3. – С. 53 – 56.

17. Кондратец И. В. Використання рефлексивних механізмів у практиці діяльності дошкільного навчального закладу / І. В. Кондратець // Підготовка педагогів до впровадження державних стандартів дошкільної та початкової освіти : зб. наук.-метод. пр. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. – С. 83 – 86.

18. Кондратец И. В. Роль самооцінки у формуванні рефлексивної культури педагогів та вихованців дошкільних навчальних закладів / І. В. Кондратець // Актуальні проблеми психології : зб. наук. пр. Ін-ту психології Г. С. Костюка НАПН України. – К., 2012. – Т. IV. – Вип. 8. – С. 132 – 140.

19. Кондратец И. В. Розвиток педагогічної рефлексії в умовах інтерактивного навчання педагогів дошкільних навчальних закладів / І. В. Кондратець // Вісн. Ін-ту розвитку дитини (додаток) : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. студ. і молодих вчених „Дитинство. Освіта. Соціум” (Київ, 23 лютого 2013 р.). – К. : НДПУ ім. М. Драгоманова. 2013. – Вип. 4. – С. 120 – 125.

20. Кондратец И. В. Методика дослідження рівнів сформованості рефлексивної культури у педагогів дошкільних навчальних закладів /

І. В. Кондратець // Перспективи розвитку науки в стране : матеріали XXXI Міжнарод. науч.-практ. конф. по філософ., філол., юрид., соціол. и політ. наукам. – Горловка : ФЛП, 2013. – С. 111 – 115.

21. Кондратець І. В. Професійна рефлексія як засіб підвищення фахового рівня спеціаліста / І. В. Кондратець // Психолого-педагогічні проблеми становлення сучасного фахівця : зб. наук. ст., матеріали міжнар. наук.-практ. конф. – Х. : ХНЕУ; ХОГОКЗ, 2013. – С. 189 – 194.

22. Кондратець І. В. Рефлексивна компетентність у професійній діяльності педагога дошкільного навчального закладу / І. В. Кондратець // Формування професійної компетентності майбутніх педагогів дошкільної та початкової освіти : зб. наук.-метод. пр. / за заг. ред. В. Є. Литньова, Н. Є. Колесник, Т. В. Наумчук. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – С. 230 – 236.

23. Кондратець І. В. Мотиваційно-ціннісна готовність дітей, педагогів, батьків до рефлексивного самоаналізу взаємостосунків / І. В. Кондратець // Актуальні проблеми психології : зб. наук. пр. Ін-ту психології Г. С. Костюка НАПН України. – К., 2015. – Т. IV. – Вип. 11. – С. 105 – 115.

АНОТАЦІЇ

Кондратець І. В. Розвиток рефлексивної культури педагогів дошкільних навчальних закладів у системі післядипломної освіти. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Державний вищий навчальний заклад „Донбаський державний педагогічний університет”. – Слов’янськ, 2017.

У дисертаційній роботі досліджено проблему розвитку рефлексивної культури педагогів дошкільних навчальних закладів у системі післядипломної освіти. Розкрито філософські та психолого-педагогічні аспекти проблеми; уточнено сутність дефініцій „рефлексивна культура”, „векторність рефлексії”.

Виділено структурні компоненти (когнітивний, мотиваційно-емоційний, процесуальний), критерії (когнітивний, емоційно-ціннісний, діяльнісно-результативний), показники оцінки та педагогічні умови розвитку рефлексивної культури педагогів дошкільних навчальних закладів у системі післядипломної освіти (створення рефлексивного середовища, що забезпечить цілісність змісту, методів, прийомів, форм і засобів розвитку рефлексивної культури; реалізація векторності рефлексії, безперервності і поетапності вироблення рефлексивних умінь з урахуванням специфіки діяльності педагога дошкільного навчального закладу; усвідомлення сутності й актуальності рефлексії як засобу особистісного й професійного розвитку, набуття стійкої мотивації до її здійснення).

Експериментально підтверджено ефективність запропонованих умов та моделі розвитку рефлексивної культури педагогів дошкільних навчальних закладів у системі післядипломної педагогічної освіти.

Ключові слова: рефлексія, рефлексивна культура, педагогічна культура, педагогічна рефлексія, педагогічні умови, рефлексивне середовище, векторність рефлексії, дошкільний навчальний заклад, післядипломна освіта.

Кондратец И. В. Развитие рефлексивной культуры педагогов дошкольных учебных учреждений в системе последиplomного образования. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Государственное высшее учебное заведение „Донбасский государственный педагогический университет”. – Славянск, 2017.

Диссертационное исследование посвящено проблеме развития рефлексивной культуры педагогов дошкольных учебных заведений в системе последиplomного образования. Анализируются философские и психолого-педагогические аспекты проблемы, уточнена сущность дефиниций „рефлексивная культура” и „векторность рефлексии”.

Понятие рефлексивной культуры определено как феномен становления профессионализма, присущий природе творческого педагогического труда, совокупность индивидуальных, социально обусловленных способов переосмысления субъектом собственной жизнедеятельности с целью достижения качественных изменений профессионального и личного усовершенствования; понятие „векторность рефлексии” предусматривает направление саморазвития человека – внимания, мышления, действий и намерений; в педагогическом контексте различаются личностный и профессиональный (саморефлексия и рефлексия с детьми) векторы, оптимальное соединение и усовершенствование которых обеспечивает высокий уровень формирования рефлексивной культуры.

Выделены структурные компоненты (когнитивный, мотивационно-эмоциональный, процессуальный), критерии (когнитивный, эмоционально-ценностный, деятельно-результативный), показатели оценки и педагогические условия развития рефлексивной культуры педагогов дошкольных учебных заведений в системе последиplomного образования (создание рефлексивной среды, которая обеспечивает целостность содержания, методов, приёмов, форм и средств развития рефлексивной культуры; реализация векторности рефлексии, непрерывности и поэтапной выработки рефлексивных умений, с учетом специфики деятельности педагога дошкольного учебного заведения; осознание сущности и актуальности рефлексии как средства личностного и профессионального развития, приобретения стойкой мотивации, к ее осуществлению).

Экспериментально подтверждена эффективность предложенных условий и модели развития рефлексивной культуры педагогов дошкольных учебных заведений в системе последиplomного педагогического образования.

Теоретически обоснована и экспериментально проверена поэтапная программа развития рефлексивной культуры педагогов дошкольных учреждений (мотивационно-целевой, учебно-деятельный, рефлексивно-прогностический этапы), которая показала эффективность обоснованных педагогических условий и способствует позитивным изменениям в уровнях формирования рефлексивной культуры.

Ключевые слова: рефлексия, рефлексивная культура, педагогическая культура, педагогическая рефлексия, педагогические условия, векторность рефлексии, рефлексивная среда, дошкольное учебное заведение, последиplomное образование.

Kondratets I. V. The development of the reflective culture for the educators of preschool educational institutions in the system of post-graduate teachers' training – The manuscript.

Dissertation for the scientific degree of Candidate of pedagogical sciences in specialty 13.00.04 – Theory and Methods of Vocational Training. – State Higher Educational Establishment „Donbas State Pedagogical University”. – Sloviansk, 2017.

The thesis is devoted to the problem of development of reflective culture for the educators of preschool educational institutions in the system of post-graduate teachers' training. The research presents historical, pedagogical and theoretical analysis of the problem of development of reflection.

The essence of the notions „pedagogical reflection”, „reflective environment”; „factors of influence on the development of teachers' reflective culture”; „method of teachers' studies of preschool educational institutions in the system of post-graduate teachers' training is confirmed”. Structural components, criteria, indexes which enable to determine the levels of forming of reflective culture for the teacher of the preschool educational institution are selected.

The connection between the level of teachers' reflective culture of preschool educational institutions and the efficiency of their professional activity is set and experimentally verified.

The work provides the pedagogical conditions of the development of the reflective culture for the educators of preschool educational institutions in the system of post-graduate teachers' training: the organization of the reflective environment; vectorvest, continuity and phased development of reflection; motivation for reflection and the involvement of special educators in reflective activities.

Key words: reflection, reflective culture, pedagogical culture, pedagogical reflection, pedagogical conditions, reflective environment, preschool educational institutions, system of post-graduate training.